

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ มีจุดมุ่งหมายของการวิจัย เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตร ฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม และเพื่อประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ลักษณะของการวิจัยเป็นการวิจัยและพัฒนา (research and development) โดยมีสมมติฐานของการวิจัยไว้ว่า นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน หลังการเข้ารับการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนเข้ารับการฝึกอบรม และนักเรียนมีพฤติกรรมทางวาจา ด้านมุสาวาท หลังการเข้ารับการฝึกอบรมต่ำกว่าก่อนเข้ารับการฝึกอบรม

วิธีดำเนินการ วิจัย กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๑ ปีการศึกษา 2550 โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๑ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลพบุรี เขต 1 ได้จากการสุ่มแบบเจาะจง (purposive sampling) จำนวน 30 คน ได้เข้ารับการอบรม ในระหว่างวันที่ 2 - 4 ตุลาคม 2550 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1. การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน โดยใช้แบบสัมภาษณ์สำหรับผู้เชี่ยวชาญ ผู้บริหารและครูผู้สอน แบบสอบถาม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แบบสังเกตพฤติกรรม สำหรับครูประจำชั้นในการสังเกตพฤติกรรมนักเรียน เพื่อคัดเลือกนักเรียนเข้ารับการอบรม
2. หลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 4 แผนการจัดการเรียนรู้ 13 ชั่วโมง 10 นาที
3. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาผลการฝึกอบรม ได้แก่ แบบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบสังเกตพฤติกรรมทางวาจา ด้านมุสาวาท

วิธีดำเนินการวิจัยผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตรโดยดำเนินการ 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐาน

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการหลักสูตร แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 การศึกษาการจัดการเรียนรู้อุทิศศาสนา และหลักสูตรสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ศึกษาพระไตรปิฎกและพุทธวิธีในการสอน และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม

2. ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้บริหาร ครูผู้สอน เกี่ยวกับ ข้อมูลสภาพทั่วไป ปัญหา ความสำคัญ และความต้องการจำเป็น เพื่อเข้ารับการฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท

3. สอบถามนักเรียนโรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๑ เกี่ยวกับ สถานภาพทั่วไป ปัญหา ความต้องการ ความจำเป็น เพื่อเข้ารับการฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท

4. ชี้แจงครูประจำชั้น ในการสังเกตพฤติกรรมสำหรับครู เกี่ยวกับพฤติกรรมที่แสดงออกของนักเรียนแต่ละคน ในลักษณะของการใช้ ไม่ใช่

5. นักเรียนประเมินตนเอง ด้านพฤติกรรมทางวาจา ในลักษณะของการใช้ ไม่ใช่

หลังจากนั้นเก็บรวบรวมข้อมูล นำมาวิเคราะห์ข้อมูล แล้วนำข้อมูลมาสร้างหลักสูตรฉบับร่าง ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล เนื้อหาสาระ กระบวนการฝึกอบรม วิธีการฝึกอบรม กิจกรรม และสื่อประกอบ ระยะเวลาการฝึกอบรม การวัดผลและประเมินผล

ขั้นตอนที่ 2 ดำเนินการพัฒนาหลักสูตร รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สอบถาม ส่งประธานที่ปรึกษา เพื่อขอคำแนะนำและตรวจสอบข้อมูลเพื่อจัดทำเป็นหลักสูตรฉบับร่าง และปรับปรุงแก้ไข แล้วส่งหลักสูตรฉบับร่างให้ผู้เชี่ยวชาญในด้านเนื้อหา 2 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรและการสอน 1 ท่าน ผู้เชี่ยวชาญด้านการวัดและประเมินผล 1 ท่าน และผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรฝึกอบรม 1 ท่าน ประเมินความสอดคล้องด้านเนื้อหา จากนั้นนำมาแก้ไข ปรับปรุงก่อนนำไปใช้กับกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่ 3 ทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม ได้ดำเนินการ ดังนี้

1. ชี้แจง แจงขั้นตอนการดำเนินงานให้กับผู้บริหาร ครูประจำชั้นและครูผู้สอน ประถมศึกษาปีที่ 3/1, 3/2 ทราบ เกี่ยวกับกำหนดการ สถานที่ หลักสูตรฝึกอบรม วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และมอบหมายให้ครูผู้สอนช่วยสังเกตพฤติกรรมทางวาจา ด้านมุสาวาท นักเรียนที่ได้รับการคัดเลือกก่อนเข้ารับการอบรมก่อน 3 วัน จำนวน 30 คน

2. ประชุมนักเรียนที่ได้รับการคัดเลือก 30 คน ให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการอบรม

3. ดำเนินการฝึกอบรมตามหลักสูตร เรื่อง มุสาวาท ตามกิจกรรม โดยการทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนเรียน - หลังเรียน, สังเกตพฤติกรรมทางวาจาด้านมุสาวาท ก่อนอบรม - หลังอบรม 3 วัน โดยครูผู้สอน และสอบถามเจตคติที่มีต่อการใช้หลักสูตร จากผู้เข้ารับการอบรม 30 คน

ขั้นตอนที่ 4 ประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร เมื่อสิ้นสุดการฝึกอบรม ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน แบบสังเกตพฤติกรรมทางวาจา ด้านมุสาวาท และแบบสอบถาม เจตคติที่มีต่อการใช้หลักสูตร เรื่อง มุสาวาท นำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าสถิติร้อยละ (%) ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) และค่าที่ t - test dependent) และนำผลจากการประเมินมาปรับปรุงเป็นหลักสูตรต่อไป

สรุปผลการวิจัย

จากการดำเนินตามขั้นตอนการพัฒนาหลักสูตร เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนา (Research and Development) โดยปรากฏผล ดังนี้

1. ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน ในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 จากผลการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีหลักสูตร แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และหลักสูตรสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม การศึกษาพระไตรปิฎกและพุทธวิธีในการสอน การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการฝึกอบรม และจากการสอบถามสถานภาพทั่วไป ปัญหาความต้องการจำเป็นในการฝึกอบรม ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้บริหารสถานศึกษา และคณะครูผู้สอน พบว่า ปัจจุบันสังคมมีปัญหาเนื่องจากการไม่ประพฤติ ปฏิบัติตามศีล 5 โดยเฉพาะ ศีลข้อ 4 การพูดปด เป็นศีลที่ทำให้ผิดมากที่สุด และก่อให้เกิดผลให้ผิดศีลข้ออื่น สำหรับด้านปัญหาและความสำคัญ จากการสัมภาษณ์ทุกคนต้องการให้จัดการอบรม เพราะปัจจุบันพบว่า นักเรียนจะมีลักษณะอาการมุสาวาทมาก อาจทำให้ติดเป็นนิสัยทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างไม่มีความสุข สาเหตุที่นักเรียนมุสาวาท เกิดจากความเคยชิน การได้ยินจากพ่อ แม่หรือบุคคลในชุมชน การได้ยินบ่อยๆทำให้เด็กพูดตามเพราะไม่ทราบความหมายของคำที่พูด และอีกประการหนึ่งเกิดจากความต้องการเอาตัวรอด ไม่ให้ถูกลงโทษ และระยะเวลาที่เหมาะสมในการฝึกอบรมควรเป็น 2 – 3 วัน และจากการสอบถามนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 นักเรียนมีปัญหาความประพฤติผิดศีล 5 ข้อ 4 มากกว่าทุกข้อ

2. ผลที่ได้จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐาน พบว่า การสร้างหลักสูตรฉบับร่าง ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีหลักสูตร แนวคิดและทฤษฎีหลักสูตรฝึกอบรม ข้อมูลพื้นฐานความต้องการจากการสัมภาษณ์ สอบถาม สังเกตพฤติกรรม มาเป็นพื้นฐานในการสร้างหลักสูตรฉบับร่าง ประกอบด้วย โครงสร้าง ประกอบด้วย หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ กระบวนการฝึกอบรม วิธีการฝึกอบรม กิจกรรม และสื่อประกอบ ระยะเวลาการฝึกอบรม และการวัดผลและประเมินผล ส่วนแผนการจัดการเรียนรู้ประกอบด้วย 4 แผน ดังนี้

แผนการจัดการเรียนที่ 1 ความหมายและองค์ประกอบของมุสาวาท

แผนการจัดการเรียนที่ 2 ประเภทและอาการแสดงมุสาวาท

แผนการจัดการเรียนที่ 3 กฎแห่งกรรม

แผนการจัดการเรียนที่ 4 วิธีการลดพฤติกรรมการมุสาวาท

3. การทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม ได้ทำการทดลอง 3 วัน โดยแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานการใช้หลักสูตรฝึกอบรมเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ก่อนการฝึกอบรม

ขั้นตอนที่ 2 ระหว่างการฝึกอบรม

ขั้นตอนที่ 3 หลังการฝึกอบรม

4. การประเมินและปรับปรุงหลักสูตร

ผลการประเมินผลและปรับปรุงหลักสูตร ผู้วิจัยได้ทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 สรุปได้ดังนี้

4.1 การประเมินหลักสูตร จากการประเมินหลักสูตรฝึกอบรมฉบับร่าง เรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน พบว่า หลักสูตรมีความสอดคล้อง (IOC) เท่ากับ 0.96 และมีความเหมาะสมกับบริบทในด้านต่างๆ สำหรับด้านเนื้อหาควรปรับลดกิจกรรมลดด้านเนื้อหาโดยเน้นกิจกรรมในการอบรม และให้นักเรียนทุกคนได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น และเน้นกิจกรรมเป็นรายบุคคล จากนั้นผู้วิจัยได้ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรฉบับร่าง โดยนำนิทานและกิจกรรมที่เน้นรายบุคคลเป็นหลักสูตรนำไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่าง ผลที่ได้จากการให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมทำแบบทดสอบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ก่อนและหลังการฝึกอบรม มาเปรียบเทียบกันโดยใช้การทดสอบค่าที (t - test) พบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการฝึกอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ผลที่ได้จากการสังเกตพฤติกรรมทางภาค ด้านมุสาวาท ของผู้เข้ารับการฝึกอบรมตลอดระยะเวลาการฝึกอบรมทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ได้ทำการประเมินโดยครูผู้สอนก่อนและหลังการอบรม พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีพฤติกรรมมุสาวาท ได้แก่ การพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด และพูดเพ้อเจ้อ ในขณะที่ทำงาน ลดลงกว่าก่อนที่เข้ารับการอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และผลจากการตอบแบบสอบถามเจตคติที่มีต่อการใช้หลักสูตรฝึกอบรม การวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่ได้มาแจกแจงความถี่คำนวณหาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) ผลจากการตอบสรุปได้ว่า อยู่ในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณารายชื่อ ระดับเจตคติที่อยู่ในระดับมากที่สุด คือ หลักสูตรฝึกอบรม เรื่องมุสาวาท เป็นหลักสูตรที่นำเข้ารับการอบรม และหลักสูตรฝึกอบรม เรื่องมุสาวาทเป็นหลักสูตรที่อบรมแล้วทำให้ไม่พูดคำหยาบ

4.2 การปรับปรุงหลักสูตร เรื่อง มุสาวาท หลังจากได้ทดลองใช้หลักสูตรฉบับร่าง ตามแผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 4 แผน พบข้อที่ควรแก้ไข และได้ปรับหลักสูตร ดังนี้

1. ปรับแผนการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะกับเวลา และความสนใจของนักเรียน ในการรายงาน คำมุสาวาท ที่พบหรือประสบการณ์ที่ได้รับฟัง เป็นกลุ่มๆ ละ 15 นาที
2. เสริมกิจกรรมในตอนเช้า หลังจากสวดมนต์/ฝึกนั่งสมาธิ หรือทดสอบก่อนเรียนโดยการนำนิทาน จากการเล่า ใช้วีซีดี เพื่อให้นักเรียนเกิดความสนใจและมีสมาธิในการเรียน
3. ปรับสื่อการสอน เอกสารความรู้ ให้เหมาะสมกับเรื่องที่อบรม มองเห็นการกระทำในภาพอย่างชัดเจน

อภิปรายผล

จากการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลพบุรี เขต 1 มีเป็นประเด็นสำคัญที่จะอภิปรายผล ในแต่ละขั้นตอนดังนี้

1. จากผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โดยการสำรวจความต้องการ ความจำเป็นในการฝึกอบรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 พบว่า ปัญหาด้านการประพฤติปฏิบัติตนในศีล 5 มีปัญหามากกว่าทุกรายการ โดยเฉพาะปัญหาศีล 5 ข้อที่ 4 ห้ามพูดปด ($\bar{X} = 4.60$, S.D. = 0.83) ที่เป็นเช่นนี้เพราะ เป็นศีลที่กระทำผิดได้ง่าย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหานงนิช (2548, หน้า 5) กล่าวว่า สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ เนื่องมาจากการประพฤติล่วงละเมิดศีล 5 อีกทั้งงานวิจัยของพระสมพงษ์ ดิกขมโม (2541) ได้สรุปไว้ว่า มุสาวาทเป็นคำพูดและการกระทำที่ก่อให้เกิดปัญหาความทุกข์และสะสมวินายในสังคม

2. จากข้อค้นพบการสัมภาษณ์ในการศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ที่พบว่า ไม่สามารถดำเนินการได้ตามข้อเสนอแนะ ควรอบรมใช้เวลามาก แต่จากการทำหลักสูตรครั้งนี้ ใช้เวลาอบรมเพียง 3 วัน ทั้งนี้เนื่องมาจากเวลาที่ใช้ในการอบรมและความต้องการที่จะให้ผู้เข้ารับการอบรมมีพฤติกรรมมุสาวาทได้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้ลดลงหลังจากการอบรม ดังนี้

2.1 ในการฝึกอบรมควรฝึกอบรมไม่นานนักในแต่ละช่วง และเว้นให้ผู้เรียนปฏิบัติ เพราะต้องใช้เวลาในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

2.2 ควรจัดการอบรมทั้งชั้นเรียน เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กที่มีปัญหาทำงานร่วมกับเด็กไม่มีปัญหา จะได้เห็นตัวอย่างที่ดี ลดพฤติกรรมที่ไม่ดี ปรับตัวเข้ากับเพื่อนๆ ได้อย่างมีความสุข เพื่ออยู่ในสังคมที่ดีต่อไป

2.3 ควรติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้นักเรียนปฏิบัติตนเว้นจากการมุสาวาทอย่างยั่งยืน

2.4 การจัดกลุ่มควรให้นักเรียนในกลุ่มมีทั้งนักเรียนที่อ่านได้ เขียนได้

2.5 การวัดและประเมินผลให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมด้วยการสัมภาษณ์

3. จากการสร้างหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 องค์ประกอบของหลักสูตรประกอบด้วย หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมาย เนื้อหาสาระ กระบวนการฝึกอบรม วิธีการฝึกอบรม กิจกรรม และสื่อประกอบ ระยะเวลาการฝึกอบรม และการวัดผลและประเมินผล จากผลการวิจัย พบว่า การร่างหลักสูตรฝึกอบรมมีค่าIOC เท่ากับ 0.96 แสดงว่า เป็นหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสม ซึ่งเป็นไปตามหลักการของการสร้างหลักสูตร เพราะแต่ละองค์ประกอบของหลักสูตร ได้ยึดหลักทาบา (Taba, 1962, p. 14) และ โบแชมพ์ (Beauchamp, 1975, p. 107-109) ว่าองค์ประกอบของหลักสูตรต้องประกอบด้วย จุดมุ่งหมาย เนื้อหาวิชาและประสบการณ์เรียนรู้ รูปแบบการเรียนการสอน และการประเมินผล

อีกทั้งในการพัฒนาหลักสูตรได้ดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ตามแนวคิดของไทเลอร์ (Tyler, 1950, p. 1) และทาบ (Taba, 1962, p. 12) ที่กล่าวว่า ในการพัฒนาหลักสูตรต้องดำเนินการตามลำดับขั้น โดยขั้นตอนของของไทเลอร์ เริ่มจากการกำหนดจุดประสงค์ของหลักสูตร การเลือกประสบการณ์การเรียนรู้และการประเมินผล ส่วนขั้นตอนของทาบ เริ่มจากการวิเคราะห์สภาพปัญหา กำหนดจุดประสงค์ของการศึกษา การคัดเลือกเนื้อหาวิชา จัดลำดับขั้นตอนของเนื้อหา คัดเลือกประสบการณ์การเรียนรู้ ประเมินผลและแนวทางปฏิบัติ และตรวจสอบ ซึ่งสอดคล้องกับพระมหาสิริชัย เสรีไตรรัตน์ (2549, บทคัดย่อ) ได้วิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมศีลธรรม ค่ายคุณธรรมจริยธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ที่มีจุดมุ่งหมายและมีลำดับขั้นตอน คือ 1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาหลักสูตรฉบับร่าง 2) สร้างหลักสูตรฉบับร่าง 3) ทดลองใช้หลักสูตร 4) ประเมินและปรับปรุง ผลการวิจัยพบว่า ในการพัฒนาหลักสูตรฉบับร่างประกอบด้วย หลักการและเหตุผล จุดมุ่งหมายหลักสูตร เนื้อหาสาระ วิธีการฝึกอบรม สื่อ และวัสดุอุปกรณ์ และการวัดประเมินผล โดยเนื้อหาของหลักสูตรแบ่งเป็น ภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และกิจกรรม ซึ่งมีแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จำนวน 11 แผน ผู้เชี่ยวชาญประเมินหลักสูตรฝึกอบรม พบว่า หลักสูตรฝึกอบรมมีความสอดคล้องและเหมาะสม และ เหมาะสมที่จะนำไปใช้

3. จากผลการนำหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท ไปใช้ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๑ ตำบลท่าศาลา อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี จำนวน 30 คน ดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามแผนการจัดการเรียนรู้ 3 เรื่อง 4 แผน ตั้งแต่วันที่ 2 - 4 ตุลาคม 2550 โดยมีผู้บริหารและคณะครูในโรงเรียนได้ให้ความร่วมมือ โดยจัดเตรียมอุปกรณ์และช่วยการสังเกตพฤติกรรมนักเรียนเป็นอย่างดี ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจ เกิดความเกรงกลัวและระมัดระวังต่อการทำบาป จะเห็นได้จากการทำแบบฝึกหัดและจากการสังเกตพฤติกรรม ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ อาจเป็นเพราะในแผนการจัดการเรียนรู้ให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติ ฝึกคิด และวิทยากรได้นำเทคนิคการสอนต่างๆมาใช้ในการเรียนการสอน ได้แก่ การบรรยาย การระดมสมอง การสนทนาซักถาม การศึกษาทั้งรายบุคคลและแบบแบ่งกลุ่ม อีกทั้งมีสื่อเอกสารความรู้ นิทาน จากซีดี ประกอบการอบรม จึงทำให้นักเรียนสนใจ และตั้งใจเรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า ที่วรรณ สุตติวิจิตร (2541, หน้า 18 - 20) ได้รวบรวมถึงกลวิธี และอุบายประกอบการสอน กล่าวไว้ การสอนควรมีการยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ มีการเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา มีการใช้อุปกรณ์การสอน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสมชาย ฝ้ายผาบ (2549, บทคัดย่อ) ได้วิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง ศาสนาพืธีสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง ศาสนาพืธีสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี ที่ได้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีการปฏิบัติจริง ทำให้

นักเรียนมีความสนใจและตั้งใจในการเรียนรู้ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ มีความสนุกในการร่วมกิจกรรม และสามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้เป็นอย่างดี

4. จากผลการประเมินและปรับปรุงหลักสูตร

4.1 ผลการประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่า คะแนนหลังการฝึกอบรม สูงกว่าก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งหมายความว่า หลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 สามารถพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้เข้ารับการอบรมได้ร่วมกิจกรรมฝึกปฏิบัติจริง จากฝึกคิดวิเคราะห์หาข้อดี ข้อเสีย จากสถานการณ์ของการมุสาวาท ในแบบฝึกปฏิบัติ และการศึกษาจากนิทานในวิดีโอที่ค้นถึงกฎแห่งกรรม จึงทำให้นักเรียนที่เข้ารับการอบรมเกิดปัญญาซึ่งได้จากได้ฟัง ได้คิดและได้ปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับวิธีการสอนขอพระพุทธเจ้าที่ วรรณ สุตติวิจิตร (2541, หน้า 18-20) ได้รวบรวมหลักการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเวที (ประยุทธ์ ปุตตโต) ว่าเทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการสอน เพื่อนำไปสู่วิธีการแก้ปัญหา คือ ปัญญา เป็นสิ่งสร้างสรรค์ขึ้นภายในตัวผู้เรียนเอง ผู้สอนทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้แนะทางการเรียน วิธีสอน อูบาย และกลวิธีต่างๆ เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องผ่อนแรงการเรียนการสอนและอิสรภาพในทางความคิด เป็นอุปกรณ์สำคัญในการสร้างปัญญา และสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสิริชัย เสรีไตรรัตน์ (2549, บทคัดย่อ) ได้วิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมศีลธรรม ค่ายคุณธรรมจริยธรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี ได้แบ่งเนื้อหาของหลักสูตรแบ่งเป็น ภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ และกิจกรรม ซึ่งมีแผนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้จำนวน 11 แผน และนำการบรรยาย สาธิต และฝึกปฏิบัติจริงตามแผนการจัดการเรียนรู้ พบว่า นักเรียนมีความสนใจ และตั้งใจ สามารถปฏิบัติกิจกรรมด้านต่างๆของกระบวนการฝึกอบรมได้เป็นอย่างดี ทำให้นักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตรอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4.2 ผลการสังเกตพฤติกรรมทางวาจา ด้านมุสาวาท พบว่า หลังเรียนนักเรียนมีพฤติกรรมทางวาจา ด้านมุสาวาทลดลง จากการสังเกตพฤติกรรมก่อนการอบรม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งหมายความว่า วิธีการฝึกอบรมหลักสูตร เรื่อง มุสาวาท ทำให้นักเรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้เข้ารับการอบรมได้รับความรู้ และได้ฝึกคิด และได้เห็นโทษของการมุสาวาท ได้ศึกษาผลที่ได้รับจากการกระทำทั้งชาตินี้และชาติหน้า ทำให้นักเรียนเกิดความกลัว และความละเอียดต่อการมุสาวาท อีกทั้งในการฝึกอบรมได้เน้นให้ผู้เข้ารับการอบรมได้พิจารณาถึงคุณของการไม่มุสาวาท และโทษของการมุสาวาท ตามวิธีคิดแบบคุณโทษและทางออกของโยนิโสมนสิการ เพราะหากผู้เข้ารับการอบรมเห็นโทษที่ได้รับมากกว่าก็จะทำให้เกิดสติในการคิด มีปัญญาในการพิจารณาเลิกพฤติกรรมที่ทำอยู่ ซึ่งสอดคล้องกับพระธรรมปิฎก (2544, หน้า 9) ที่กล่าวถึงลักษณะการสอนแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วิชาประเภทชี้แจงข้อเท็จจริง หลักสำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความสนใจในข้อเท็จจริง และการ

สอนที่มุ่งเน้นด้วยคุณค่าในทางประพจน์ปฏิบัติ จะทำให้เกิดความรู้สึกมองเห็นคุณค่า ความสำคัญ จนมีความเลื่อมใสศรัทธา ที่จะนำไปประพจน์ปฏิบัติ ด้วยวิธีการให้เกิดปัญญา และสอดคล้องกับวิธีสอนที่เกิดปัญญาคือต้องสอนให้คนเกิดสัมมาทิฐิ เพราะทำให้การคิด การพูด การกระทำ และการแสดงออก หรือการปฏิบัติการต่างๆถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูล นำไปสู่การดับทุกข์ แก้ไขปัญหาได้ วิธีสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบ วิธีหนึ่งที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสให้เข้าใจในหลักธรรม คือ ใช้แบบสากัจฉา หรือ การสนทนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจในธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด ส่วนกลวิธีอธิบายที่ใช้ในการสอนสรุปได้คือ การยกอุทาหรณ์ เล่านิทานประกอบ การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา การทำตนเป็นตัวอย่าง (พระธรรมปิฎก, 2544, หน้า 51) ดังงานวิจัยของพระมหาประนอม ทองไพบุลย์ (2549, บทคัดย่อ) ศึกษาการฝึกอบรมเรื่อง การสร้างหลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง การลดความทุกข์เพิ่มความสุข สำหรับอุบาสก อุบาสิกา ผลการประเมินและปรับปรุงหลักสูตรฝึกอบรม พฤติกรรมเกี่ยวกับการลดความทุกข์ เพิ่มความสุข ของอุบาสก อุบาสิกา หลังการฝึกอบรม สูงกว่าก่อนฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

4.3 ผลจากแบบสอบถามเจตคติที่มีต่อการใช้หลักสูตร ด้านมุสาวาท พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีเจตคติภาพรวมในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่านักเรียนมีเจตคติระดับมากที่สุด ได้แก่ หลักสูตรฝึกอบรม เรื่องมุสาวาทเป็นหลักสูตรที่นำเข้ารับการอบรม และหลักสูตรฝึกอบรม เรื่องมุสาวาทเป็นหลักสูตรที่อบรมแล้วทำให้ไม่พูดคำหยาบ ($\bar{X} = 4.63$, S.D. = 0.62) ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากนักเรียนได้เรียนรู้ด้วยความสุข สนุกในการเรียน มีบรรยากาศในการเรียนที่อบอุ่นเป็นกันเองเพราะมีแรงจูงใจ เช่น นิทานจากเรื่องเล่าจากวิถีทัศน์ เอกสารประกอบใบงานในการจัดกิจกรรม ประกอบกับมีสื่อและภาพที่ให้เห็นถึงคุณและโทษ และได้ฝึกนั่งสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญาจึงเกิดความรู้ ความเข้าใจ ความเกรงกลัวต่อผลที่จะได้รับ จึงทำให้มีจิตใจที่จะลดพฤติกรรมด้านมุสาวาทลง ทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อหลักสูตร ดังที่จิรนนท์ บุญเรือน (2544, หน้า 44) ได้กล่าวถึงเจตคติไว้ว่า หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีระดับมากน้อยในด้านบวกหรือด้านลบต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อันเป็นผลมาจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของบุคคลนั้น และบรรยากาศในการเรียนที่อบอุ่น เป็นกันเอง ทั้งนี้เนื่องมาจากผู้วิจัยได้พบและรู้จักนักเรียนก่อนการอบรมและมีครูผู้สอนคอยชี้แนะและร่วมกิจกรรมกับนักเรียนในขณะที่เรียน จึงทำให้นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อการใช้หลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาสมศักดิ์ จันทวด (2549, บทคัดย่อ) ได้วิจัย เรื่อง การพัฒนาหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม เรื่อง สมาธิภาวนา สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ 3 โรงเรียนท่ายพิบูล (สำนักงานสลากกินแบ่งสงเคราะห์ 68) จังหวัดสระบุรี พบว่านักเรียนมีความรู้เกี่ยวกับ เรื่อง สมาธิภาวนา หลังใช้หลักสูตรสูงกว่าก่อนใช้หลักสูตร อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 นักเรียนมีเจตคติที่ดีต่อหลักสูตร เนื้อหาในหลักสูตรเหมาะสม แต่ควรเพิ่มระยะเวลาในแต่ละแผนการจัดการเรียนรู้ให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

หลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ได้พัฒนาขึ้น ซึ่งหลักสูตรนี้จะเป็นประโยชน์ในการนำไปใช้กับสถานศึกษาชั้นพื้นฐานทุกแห่ง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำหลักสูตรไปใช้

1.1 ระยะเวลาในการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เวลานั้นน้อยเกินไปเนื่องจากในทางปฏิบัติจริง การที่จะทำให้เกิดความละเอียดและเกรงกลัวต่อการมุสาวาท ต้องใช้เวลาในการปลูกจิตสำนึก เพื่อให้เกิดความยั่งยืน จึงควรเพิ่มระยะเวลาหลักสูตรภาคปฏิบัติตลอดปีการศึกษา โดยให้ครูผู้สอนเป็นผู้สังเกตพฤติกรรมต่อจากการอบรม และนักเรียนควรได้รับการอบรมอย่างต่อเนื่อง

1.2 ผู้เข้ารับการอบรม ควรเป็นนักเรียนทั้งชั้น ที่มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการปฏิบัติกิจกรรม

1.3 ในการจัดการอบรม วิทยากรควรเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ในด้าน การเสนอคุณของการไม่มุสาวาท และโทษของการมุสาวาท รู้ด้านกฎแห่งกรรม ทางแห่งการทำ ความดี เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้ฟังแล้วเกิดความละเอียดและเกรงกลัวต่อการมุสาวาท

1.4 วิทยากรต้องปฏิบัติตน เป็นแบบอย่างที่ดีของนักเรียน ในการใช้คำพูด ได้แก่ การไม่พูดเท็จ การไม่พูดคำหยาบ การไม่พูดเพื่อเจ้อ และการไม่พูดส่อเสียด

1.5 กิจกรรมและวิธีการฝึกอบรม ผู้ดำเนินการฝึกอบรมควรศึกษาวิธีการใน เอกสารคู่มือหลักสูตรการฝึกอบรม เรื่อง มุสาวาท ก่อน เพื่อเป็นพื้นฐานของความรู้และควรปรับ รายละเอียดของกิจกรรมและวิธีการที่กำหนดให้มีความสอดคล้องกับพื้นฐานของผู้เข้ารับการ ฝึกอบรม เพราะคู่มือที่จัดทำขึ้นสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรมในครั้งนี้อาจมีข้อบกพร่องที่จะต้อง ได้รับการพิจารณาแก้ไขในครั้งต่อไป

1.6 การวัดผลและประเมินผลการฝึกอบรมตามหลักสูตรนี้ ควรประเมินให้มีการ ติดตามผลกระทบในระยะยาวต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 หลักสูตรนี้เป็นหลักสูตรระยะสั้นอาจไม่ครอบคลุมทุกด้าน เนื่องจากอาจมี ข้อจำกัดในเรื่องของระยะเวลา ดังนั้นการพัฒนาหลักสูตรเรื่องนี้ ครั้งต่อไปควรเพิ่มเวลาให้ มากกว่านี้

2.2 ควรมีการศึกษาวิจัย และพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรม เรื่องมุสาวาท ให้กับครู ผู้รับผิดชอบ เพื่อนำไปพัฒนาและประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

2.3 ควรมีการขยายผลการฝึกอบรมไปสู่ข้าราชการครู และบุคลากรทางการศึกษา ที่เกี่ยวข้องในการจัดทำหลักสูตรสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม